

Beuronska umetnost

Spisal profesor

MONTE CASSINO

na Monte Cassino.

Andrej Plečnik.

Precej čez 10. uro zvečer se napotim po skoraj praznih ulicah na Piazza Venezia v Rimu. Ob tem trgu stoji palača avstrijskega poslanstva, kot močna trdnjava zidana; tukaj blizu svojega Kapitola Italijani radi demonstrirajo proti Avstriji. Tramvaj me potegne naglo do centralnega kolodvora. Časa imam dovolj do polnoči, ko odide moj brzec. Ogledujem si torej čisto mirno kolodvor in njega okolico. Na kolodvoru je vse živahno, kot podnevi. Voz za vozom, omnibus za omnibusom, razni potniki — duhovniki, svetna gospoda vseh narodnosti, odhajajo na vse strani, eni v domovino, drugi naprej na jug. Rim je magnet, ki vleče nase ves svet; kdor ga je videl enkrat, pride še rad nazaj. Samo en Rim je na svetu — a kar je Rim, za to se ima zahvaliti papeževi vladi. — Zunaj kolodvora preko modernih hiš, preko električne luči čudna pretresljiva silhueta: onstran kolodvora gledajo v jasni nočni italijanski zrak obrisi neverjetno velikih Dioklecianovih term. Baj je moralo pomagati zidati to kopališče 40.000 obsojenih kristjanov v začetku IV. stoletja. Bil sem v kopališču cesarja Karakala na drugem koncu mesta, tam kjer se začne Via Appia, ki vede v katakombe. Kaj tako velikega še nisem videl, velikega celo v razvalinah. A Dioklecianovo kopališče je še mnogo večje. V teh gigantskih zidinah so imeli svoj čas kartuzianci svoj samostan, s krasnim hodnikom okoli vrta, ki je tako lep, da ga slikajo dannadan slikarji in slikarice. V sobicah, kjer so nekdanj kartuzianci molili in premišljevali večne resnice, je zdaj narodni muzej, Museo nazionale, s prav obilo Venerami. — V gigantskih zidinah stoji cerkev Santa Maria degli Angeli; v njej je bil sedanji italijanski kralj cerkveno poročen. Prečna ladja, 100 m dolga, 29 m visoka in 24 m široka, ni drugega nego ena sama dvorana nekdanjega kopališča. Tam so se nekoč hiadili rimski mogotci. Papež Pij V. je naročil Michelangelu, naj pre naredi

dvorano v cerkev. Parkrat sem bil v tej cerkvi, pa se je nisem nagledal, tako mogočno vpliva. Kartuzianci niso več gospodarji ne v cerkvi ne v samostanu; prepodili so jih in cel kompleks proglasili za narodno last. Kako je pač to čudno na svetu! Cerkev zida, dela, se trudi; za njo pridejo njeni nasprotniki, in kar je naredila v stoletjih, se ji konfiscira pod imenom — narodna last. Narodna last je Certosa di Pavia, samostan sv. Marka v Florenci, sv. Martin v Neapolu itd.

Take in druge misli se podé človeku po glavi. Bliža se polnočna ura, moj brzec je že zakurjen, da me potegne naprej. Upal sem, da dobim lep prostorček v II. razredu. Povsod vse zasedeno, povsod vse zadimljeno. — Italijan malo vpraša, če je voz za kadilce ali za nekadilce. Zadovoljiti se moram s slabim prostorom. V Italiji se neprimerno ceneje voziš nego pri nas. Lani nekoč je bila vožnja znižana za 70⁰/₀, tako da si prišel iz Gorice v Rim in nazaj v II. razredu brzovlaka za 30 lir. Zato je taka gnječa na vlakih. — Kadili so okoli mene, da sem se samemu sebi smilil, in govorili in oči napenjali ob slabi luči, da so brali vsak svoj žurnal; brez tega nihče ne more biti. Pa ko je izkadir eden in drug svojo smotko, je pri tem in onem začelo vplivati močno italijansko vino, katerega je bil spil pri večerji v Rimu. Učinkovala je polnočna ura, da je jel dremati in se dal zibati železniškemu vozu. Eden potnikov pa se ni maral koj vdati; sam do sebe in do sopotnikov neusmiljen, vzame v roke svoj časnik in ga bere pri slabi električni žarnici; napenjal je oči, da sem ga miloval; če je kaj veliko mogel brati ob vednih sunkih in tresenju vlakovem, ne vem. Slednjič se tudi on vsede in začne dremati. Vsi smo več ali manj topo sedeli in kimali, vlak je bobnel naprej in šumel v gluho, temno poletno noč. Tako je bilo nekako do poltretih, treh. Prav pomalo se je začelo svitati, in vzbudi

se eden in zbudi se drug ter opravi prvo in najpomembnejše opravilo: prižge si zopet nelepo vonjajočo cigareto.

Hvala Bogu! Pri majhni postaji se ustavi vlak. Postaja se zove Cassino. Potnikom napravim prostor v vozu, sam pa sem tam, kjer sem hotel ta dan biti. Komaj da razločim kraj okoli sebe, tako počasi se je jelo daniti. Polštirih zjutraj je. Gori nad mestom na hribu Monte Cassino se kaže samostan, kamor me je vleklo srce; belo, mogočno poslopje me pozdravlja in vabi. Še dva potnika sta šla gor; meni je bilo to všeč, kajti sam hoditi v takem kraju ni prav prijetno. Dobrih osem minut gremo in pridemo v mesto, ki še počiva. Majhen kraj je to, leži v ravnini in se naslanja ob hrib, na katerega smo hoteli. Koj v mestu se začne pot navzgor; tlakana je nekaj časa z oglajenim kamenjem, vede nas med hišami, ki so prizidane na breg; potem pa stopamo po štrmi, z velikimi kamni posuti stezi naprej in vedno naprej. Tuintam je kak grm, iz skalovja gleda kaka aromatična cvetka; pa studenca nobenega in nobenega ptička. Dani se boljbolj, nebo je jasno, nobenega oblaka nikjer; hoja je naporna, da sem ves poten, da težko sopem; ohladiti se ne morem, ker ni nobene sapice in ker se skalovje ponoči ni ohladilo, nego puhti zagatna vročina iz tal. Moja dva spremljevalca, Italijana, sta imela seboj steklenico vina, ki ju je poživiljalo; jaz sem jo mahal mirno naprej in se ustavil samo enkrat, da si razgledam lepo panoramo spodaj: mestece Cassino, okoliinokoli ne previsoki hribi. Ne spominjam se izlepa, da bi bil imel kje tako lep razgled; beseda lep ni prava, nego imenovati ga moram v zvišenega. Človek se v tej resni samoti nehote spomni na Boga, nehote ga moli v njegovi vsemočnosti; zdelo se mi je, da sem bliže Bogu tu gori nego v dolini. Ni si brez premisleka izbral sv. Benedikt tega hriba in skalovja, da na njem ustanovi samostan.

Solnce nas je ogrevalo, ko gorki in spoteni ob polšestih pridemo na vrh. Samostan se vidi spodaj kot ena sama masivna celota; v resnici je cel kompleks objektov. Dohod je samo skozi ena mogočna železna vrata, ki so bila še zaklenjena. Samostan je na nekaterih krajih zidan kot trdnjava na strmo skalo, tako da ni mogoče izlepa vanj vdreti od kake strani. Okna so vsa močno zamrežena. — Malo pred 6. uro pride samostanski brat, benediktinec, da odklene vrata. Stopim v ozidje slavnega benediktinskega samostana.

Brat-vratar mi pokaže, kod se pride v cerkev; treba je iti po dvorišču; na sredi je velik vodnjak, na eni strani je soha sv. Benedikta, na drugi Matere božje. Odtam se gre po krasnih stopnicah naprej na teraso; okoliinokoli so samostanska poslopja, pred teboj naravnost pa cerkev. Srednja vrata vanjo so

zaprta. Grem skozi stranska vrata in pridem, prevzet od lepote, v zakristijo, kjer se mi brzo dovoli, da smem maševati. Brat, ki mi je stregel pri maši, je vzel seboj z mašno knjigo dve mali svečici, ju nataknil na svečnik in prižgal. Oprava na oltarjih je vsa pritrjena. Torej so tudi na Monte Cassino uzmoviči, kot v velikih mestih. Po maši si ogledujem cerkev. Čista in snažna je, kot ne izlepa kje. Ima tri ladje in je bogata marmorja in slik; vse se blešči v zlatu. V sredi se dviga visoka kupola. Spreddaj je treba iti precej visoko po stopnicah, da se pride do velikega oltarja; zadaj za njim je prelep kor za benediktince; stoli v koru so umetno izrezljani; sredi kora stoji mogočen pult, kamor poklada antifonator svojo veliko knjigo, da iz nje poje antifone. Pod velikim oltarjem je kripta, v kateri je pokopan sv. Benedikt. Lepa, velika cerkev mogočno vpliva na gledalca. Koliko navdušenosti, koliko truda, koliko denarja je bilo treba, da se je spravilo tako visoko na goro toliko dragocenosti!

Stopim iz cerkve vun in si ogledam glavna cerkvena vrata. Iz bronastih imajo v srebru 22 imen samostanskih starih predstojnikov. — Grem na teraso, odkoder je prelep razgled na vse strani. Vidim, kako prihajajo počasi ljudje gor, kmečki, gosposki in duhovni. To mi je znamenje, da mora biti vedno veliko romarjev in turistov tu gori. Stopim k bratuvratarju in ga prosim, naj mi pove če bi mogel videti samostan in njegove znamenitosti. Prijazno mi pravi, da se mi bo rado postreglo, le počakam naj do pol devete ure. Do takrat pridejo še drugi, in ogled se vrši skupno. To mi ni bilo povšeči. Poldrugo uro čakati — ni prijetno. Stopam semintje pa vidim, da gredo nekateri duhovni in svetni ljudje pod arkadami na levo od vhoda v samostan skozi majhna vrata. Pogledam skozi steklena vrata in zdi se mi, da goré sveče. Če drugi smejo, poizkusim še jaz, si mislim. Grem naprej in pridem v cel labirint malih kapelic. Stopnice vodijo vedno navzdol iz enega majhnega prostora v drugega, v vsakem prostoru je le malo svetlobe, ki prihaja skozi mala okna odzunaj. Stene imajo lepe freske, enostavno, neizrečeno harmonično dekoracijo; v vsaki kapelici je oltarček, tako idealno lepo, nedolžno-naivno in vendar sveto-resnobno narejen, da bi koj hotel enega prenesti na Kranjsko. Pri nekaterih oltarjih se daruje sv. maša. Pridem, tiho stopajoč, prevzet od duha pobožnosti, ki tukaj veje, do zadnje, svetlomodro pobarvane kapelice, v katero dan svobodno pošilja svojo luč. Obstanem. V kapelici se je končala ravno maša in ob njenem vходу sedi na nizkem stolčku star benediktinec s sivo brado. Razveselim se ga; spoznal sem ga koj, četudi sem ga videl samo enkrat naslikanega. Pred dvema leti so napravili benediktinski umetniki iz Beurona,

imenovani beuronci, umetniško razstavo v dunajskem najbolj modernem lokalu, „Secesija“. Za umetniški in neumetniški svet je bila ta razstava prava bomba. Menihi si upajo javno nastopiti, pokazati hočejo uspehe svoje lastne umetniške šole; hočejo, da se njih reformatorične ideje glede cerkvene umetnosti javno sodijo in kritizirajo. Izdali so takrat menihi malo knjižico, v kateri razvijajo svoje nazore glede umetnosti v službi božji, in v kateri razlagajo pomen hieratične umetnosti. V tej knjižici je spredaj podoba benediktinca Lenza, ki je oče beuronske umetnosti, duša umetnikov, delujočih za božjo čast.

Kdo bo čakal do pol devete ure, si mislim, stopim k častitljivemu možu in ga spoštljivo vprašam, če ni on p. Lenz. Začudeno me pogleda, češ, odkod da ga poznam. Predstavim se mu; koj se je spomnil imena, ker je o priliki dunajske razstave mnogo dopisoval in občeval z mojim bratom. Pravi, naj malo potrpi, da odmoli zahvalo po sv. obhajilu.

Ogledujem si sam nekaj hipov te neizrečeno preprosto, in vendar z največjo eleganco poslikane kapele. V njih si kot v novem, čisto drugem svetu, v katerem kar čutiš duha božjega, ki je okoli tebe. — Kmalu pride p. Lenz za menoj. Pove mi, da so ti prostori ostanki prvotnega samostana, da je v njih bival sam sv. Benedikt. Načrt, kako naj se renovirajo, je dal p. Lenz, freske je sam naslikal. Naslikal je veliko scen iz življenja sv. očaka zahodnih menihov. Čudil sem se, da so freske take danes, kot bi bile ravnokar šele narejene, čeravno je že 30 let, kar jih je Lenz ustvaril. Smehljaje mi razlaga umetnik: Barve vzamem take, kot jih Bog da; vzamem jih iz zemlje: rumeno, rdečo, modro, belo, zeleno. Te preproste barve so najbolj trajne, zato ker so natorne. — Hodil sem od stene do stene, in zopetinzopet si ogledoval te zares svete, samostanske, Bogu vdane, v veri in iz vere živeče tipe. Človek nehoté pri teh freskah reče in pripozna: Kaj takega more narediti samo umetnik, ki sam vse to doživi, sam čuti, kar vdahne v svoje slike. Pred temi podobami bi človek stal po cele ure in Bog bi mu govoril v sveti samoti v dušo, ter mu povedal, po kateri poti se pride do popolnosti, kako je mogoče govoriti s Pavlom: Živim, a ne jaz, nego v meni Kristus. Pri pogledu na te podobe se nobena svetna, slaba misel ne vsiljuje; gotovo je umetnik molil, ko jih je delal; in molitev je, če jih gledam.

Ljubeznivi p. Lenz me je peljal v refektorij, kjer sva naglo popila malo kave. Refektorij je velik, v njem ni prostora le za menihe nego tudi za bogoslovce, ki postanejo svetni duhovni, in za dijake, ki obiskujejo gimnazijo benediktincev. Čudno razmerje vlada na Monte Cassino v samostanu. Ta je narodna lastnina, kot pravi italijanska vlada, ki ga

je vzela benediktincem; vendar ga oni oskrbujejo in izobrazujejo bogoslovce ter jim je vlada izročila cel licej ali gimnazijo z internatom. — P. Lenz mi poišče še enega cicerona, brata, umetnika, menda avstrijskega Nemca. Obadva sta me peljala v najsve-tejši del, ki je benediktincem na Monte Cassino najdražji, v kripto, ki je pod velikim oltarjem in pod korom samostanske cerkve. V njej časté grob patriarha sv. Benedikta; zato so začeli pred mnogimi leti prenavljati kripto; prenavljajo jo še vedno in znabiti bo še nekaj let trpelo, da bo taka, kot si jo je p. Lenz zamislil. Renovirana bo čisto v slogu beuronskem, torej monastičnem. V kripto pelje dvoje stopnic od vsake strani velikega oltarja. Ob obeh stopnicah stopa v prelepem reliefu iz belega kamna v kripto cela vrsta redovnikov in redovnic. Kaj tako lepega še nisem videl kot so meniške slike fra Angelikove v dominikanskih celicah pri sv. Marku v Florenci. To so nebeške, zares deviške, angelske neveste, ki so odmrle svetu, ki poznajo le nebeškega ženina in se gredô očetu Benediktu klanjat in zahvaljevati za svoj vzvišeni poklic. — Oltarji bodo trije v kripti, dva manjša z reliefi in skupinami iz belega marmorja ter glavni oltar ob svetnikovem grobu. Manjša oltarja sta dodelana, reliefi in skupine so že vstavljeni; veliki oltar čaka še izvršitve in seveda denarja. Obok je sam mozaik. Delajo ga že dolgo. Priučili so italijanske dečke vkladati kamenje, in gledal sem, kako kar v kripti vstavljajo raznobarnve kamenčke, kako jih brusijo in spretno delajo razne grbe, obraze, cele osebe, ki pridejo na obok kot dragocen okras na zlatem mozaičnem dnu. Delo gre zelo počasi od rok. P. Lenz in njegov pomočnik točno pazita, da mladi Italijančki precizno delajo, da jemljejo prave barve in da je stik med kamenčki kolikor mogoče tesen. — Dobrotnikov imajo benediktinci mnogo, drugače bi ne mogli tako velikega dela ne začeti ne nadaljevati. Med dobrotnike štejejo tudi sedanjega nemškega cesarja, ki je dal veliko vsoto za kripto in se s tem prikupil katoliškim svojim podanikom.

Po stopnicah grem navzgor, prevzet od tega, kar sem videl, in p. Lenz me prepusti svojemu sobratu, da mi še razkaže, kar je imenitnejšega. Pokazal mi je ostanke nekdanjega starega samostana; nekateri stebriči so stari veliko čez 1000 let. Peljal me je v samostansko delavnico — kos zaprtega koridorja. Predstavi mi mojstra-kiparja, ki dela reliefe in skupine in oltarje. Bil je moravski Čeh, ljubezniv, prijazen samostanski brat, ki se je odpovedal svetu in si daleč od domovine služi nebesa. To je zanimivo: kak razloček med tem skromnim slovanskim umetnikom, ki kleše iz kamna rajske obraze, iz katerih odseva božji mir — in med svetnim umetnikom, ki rabi toliko aparata v svojem ateljeju.

Moj cicerone me je peljal po celem samostanu. Odprl mi je slavni arhiv, ki je od sekularizacije sem del arhiva neapolitanskega. Videl sem tu stare listine v prelepo izdelanih omarah; videl cesarske diplome, papeževe bule, imenitne rokopise. — Peljal me je v knjižnico, kjer je nad 1500 knjig; če benediktinci vzemô tu kakšno knjigo, si jo le izposodijo; italijanska vlada jim je vzela vse; vendar je toliko modra, da pusti vse v njihovih rokah, dobro vedoč, da so ti možje najboljši varuhi takih dragocenosti. Škoda, da si arhiva in knjižnice nisem mogel bolj natančno ogledati; moj spremljevalec je umetnik, rokopisi ga niso toliko zanimali nego lesena oprava v biblioteki, omare, podstavki, ki so vredni, da jih človek pogleda; tako elegantno in fino je vse narejeno. — Mimogrede mi brat pripoveduje, da je 78 letni Lenz, oče beuronske umetnosti, posvečen le v diakona, da ni duhoven. Bil je v mladih letih profesor v skozijsko protestantskem Nürnbergu. Pustil je svet, šel v samostan Beuron, kjer Bogu služijo reformirani benediktinci; odtam so ga predniki poslali okrasit grob očaka Benedikta.

Po dolgih samostanskih hodnikih greva, in cicerone me pelje v celico p. Lenza, da se od tega umetnika poslovim. Majhen prostorček ta celica: malo okno, železna postelja, kamenita tla, par prizem, par kock, par piramid, in drugega nič ne vidim. Začudim se, če pater nima pozimi peči, ko okoli samostana tako tuli vihar, da voda ledeni. E, mi pravi, mraz mine, malo se potrpi. In vesel je, živahen, nedolžen kot otrok, pobožen iz vse duše, ta umetnik; o sebi in o svojih delih tako govori, kot bi vse skupaj nič ne bilo. Ni me pustil iz samostana, dokler se nisem vdal in šel v mal refektorij za tujce, kjer sem hočeš nočeš nekaj jedel in pa kupico črnega italijanskega vina zvrnil. Do samostanskega vhoda me je spremil cicerone. Zahvalil sem se mu iskreno in jo ubral navzdol po bregu. Šel bi bil lahko po zložni vozni poti, ki je pa dolga celo večnost, menda še enkrat tako dolga kot navadna, po kateri sem gor šel. Vročina je bila neusmiljena, od kamenja in od skal je vse

kipelo, pot je po meni lil curkoma; ne vem, kdaj bi mi bilo še tako vroče kot na tej poti. Naši črevlji niso primerni za to kamenje; srečal sem človeka, ki je šel navzgor na hrib: hodil je tako lahko v svojih mehkih opankih. No, kakorkoli: prišel sem na kolodvor, odkoder me je vlak kmalu popeljal naprej v Neapol.

* * *

Zakaj sem napisal te vrstice? Prvič zato, ker bi bilo prav, če bi posetili Monte Cassino vsi, ki se vozijo do Neapola. Če kdo ne mara hoditi peš v goro po slabi poti, dobi žival v mestu, ki ga nese navzgor. Če kdo želi ostati ves dan gori ali čez noč, prijazni benediktinci ga sprejmo proti mali odškodnini. Tu bi videl pravo versko umetnost, kjer vsaka skulptura, vsaka slika, vsak mozaik človeka vabi k molitvi; zdelo bi se mu, kot meni, da je sem v ta kot pribežal in se skril izgubljeni raj. Hieratična umetnost, to razumejo beuronci, benediktinci, možje molitve, možje zatajevanja. Fra Angelico je molil in kleče slikal svoje nebeške slike v samostanu sv. Marka v Florenci, ki so tako lepe, da protestantje, Angleži vunkaj pridejo iz kapiteljske dvorane, iz celic, kot bi bili pri pridigi, ki jih je v srce prevzela. — Preden pa greš na Monte Cassino, stopi v Seckau, dve uri pešpota od postaje Knittelfeld na Gornjem Štajerskem. Tam se boš pripravil za Monte Cassino; tam boš slišal lepo koralno petje, pa tudi videl precej beuronske umetnosti v samostanu in v cerkvi. Odtam se lahko pelješ, če prilika nanese v Monakovo in v idilični Beuron; v Monakovem si ogledaš benediktinsko baziliko, v Beuronu si pa pri studencu svete umetnosti. — Drugič sem napisal te vrstice želeč, da bi dobili na Slovenskem eno ali drugo cerkev, zidano in okrašeno v duhu beuronske umetnosti. Kaka župna cerkev, ali kaka samostanska, zakaj ji ne bi načrta napravili beuronci, zakaj je ne bi oni slikali, ali vsaj dali idejo, kako naj se slika? V dunajski Secesiji, na Monte Cassino, v praškem Emavsu, v Seckau so pokazali, kaj da znajo.

